

Het spel en de regels

 Patrick Stouthuysen

 Politicoloog VUB

De band tussen politici en het publiek

Enkele weken terug hield de politicoloog Arend Lijphart - van huisuit Nederlander, maar inmiddels hoogleraar in de Verenigde Staten - in Nijmegen een opgemerkt pleidooi voor het (her)invoeren van de stemplicht. De opkomstplicht - dat is de term die Lijphart verkiest - zou de band tussen burger en politiek herstellen en de democratie nieuw leven inblazen. Verbazing en enthousiasme bij het Nederlandse publiek. In eigen land hield premier Dehaene, de dag na de gemeenteraadsverkiezingen, een niet minder opgemerkt pleidooi, deze keer voor de afschaffing van de stemplicht. Zo'n maatregel zou, je voelt het al komen, de band tussen burger en politiek herstellen en de democratie nieuw leven inblazen. Dat schetst zo'n beetje de verwarring die vandaag bestaat over de manier waarop je de aanslepende politieke recessie te lijf moet gaan.

Mirakels bestaan niet

Het gebeurt wel vaker dat in het politieke milieu plots een groot enthousiasme oplaait voor, op het eerste gezicht, eenvoudige en vanzelfsprekende institutionele mirakeloplossingen. Een jaar geleden liep iedereen nog warm voor de bestuurlijke decentralisatie van Antwerpen. Defusie leek toen de even evidente als briljante remedie voor de kwalen van de zieke metropool. De rechtstreekse verkiezing van de burgemeester of, waarom niet, de eerste minister is nog zo'n periodiek opduikend wondermiddel, net zoals het invoeren van een kiesdrempel of de afschaffing dan wel herwaardering van de provincies. Ook de oproep van Leona Detiège, na de Antwerpse monsterscore van het Blok, om haast te maken met het toekennen van stemrecht aan migranten, valt in die categorie. Het gaat telkens om pogingen om in de loop van de wedstrijd, via het aanpassen van de spelregels, alsnog een dreigende

nederlaag af te wenden. De recente gemeenteraadsverkiezingen bewijzen evenwel dat er andere en betere strategieën bestaan om overwinningen te boeken. Daarover straks meer.

Zowel de denkpiste van de premier als die van de Vlaamse minister van arbeid verdienen ernstig genomen te worden, zij het niet omwille van de politieke effecten die ervan worden verwacht. Zo zullen noch de afschaffing van de opkomstplicht, noch de invoering van stemrecht voor migranten de beoogde electorale resultaten opleveren. Mogelijk zullen de proteststemmers effectief thuisblijven en zullen de allochtonen op sommige plaatsen een tegengewicht vormen voor extreem-rechts. De beruchte kloof tussen burger en politiek zal daardoor evenwel niet verdwijnen, net zomin als de twijfel, de scepsis en de argwaan waarmee de kiezers vandaag hun verkozenen tegemoet treden. Door de afschaffing van de stemplicht verdwijnt een deel van dat ongenoegen uit het gezichtsveld. Dat maakt besturen op korte termijn gemakkelijker. Op lange termijn blijven de problemen voortwoekeren. Het nu snel toekennen van stemrecht aan migranten is, hoezeer de maatregel ook tegemoet komt aan een reële situatie van maatschappelijke onrechtvaardigheid, geen oplossing voor de even reële samenlevingsproblemen die kiezers in de armen van Dewinter drijven.

Nieuwe ijkpunten

Politicologen zijn het meestal over niet zoveel eens. Net daarom valt het op dat er binnen het vakgebied bijna een consensus bestaat over de gevolgen van het ontbreken van stemplicht. Twee dingen worden steeds weer naar voren geschoven: wanneer er geen opkomstplicht is, ontstaan er problemen van legitimiteit en van representativiteit. Zonder stemplicht vertegenwoordigen de verkozenen na verloop van tijd steeds

smallere minderheden. Amerikaanse presidenten worden door een kwart van de kiesgerechtigde bevolking aangeduid: de meerderheid van de minderheid die zijn stem uitbrengt. Bovendien is die minderheid geen toevallige en aselechte doorsnede van de bevolking. Het zijn niet de slecht opgeleiden, de kansarmen, de zwarten die ter stembus trekken. Actieve en goed georganiseerde belangengroepen - in de Verenigde Staten de lobby van wapenbezitters en de fundamentalistische kristenen - zijn daarentegen oververtegenwoordigd. Zo ontstaat een vicieuze cirkel: kandidaten zullen hun aandacht prioritair richten op die groepen die wél stemmen; de niet-stemmers zullen zich nog minder in dat beleid herkennen en finaal afhaken. Het gekende Amerikaanse verhaal.

Dat premier Dehaene het debat over de stemplicht - en mogelijk over een reeks andere aanpassingen van het kiessysteem - opent, is op zich geen slechte zaak. Dat debat moet evenwel in veel algemenere termen worden gevoerd. Het thema van de stemplicht kadert in een bredere visie op burgerschap. Uiteindelijk gaat het over de vraag wat de rechten en de plichten van de burgers en van de overheid zijn. Ongeveer alle politieke strijdvragen van dit moment - onveiligheid, werkloosheid, bestaansonzekerheid, de leefomgeving - hebben met die vraag te maken. Mensen zijn op zoek naar nieuwe ijkpunten: wat is het punt waar de vrijheid van de één de vrijheid van de ander bedreigt, wat zijn de basisrechten die de gemeenschap moet garanderen, welke vormen van overheidstussenkomst zijn daarvoor nodig, welke verplichtingen hebben individuen ten aanzien van de gemeenschap. Burgerschap is dus geen duf thema dat aanleiding moet geven tot vrijblijvende zedenprekerij. Burgerschap betreft de meest essentiële vraag die kan worden gesteld: welke manier van leven en samenleven vinden we het verdedigen waard.

Het sluimerende ongenoegen dat in brede kring ten aanzien van het politieke bedrijf bestaat, heeft vooral te maken met het feit dat mensen de indruk hebben dat het in de politiek nooit over die wezenlijke vraag gaat. Politiek komt hen in groeiende mate als een irrelevante bezigheid voor: wat rommelen in de marge, wat sleutelen

en prutsen aan regels die dode letter blijven, enige rituele ruziemakerij, de occasionele stoelendans. Het echte leven is elders. Mensen gaan dan ook niet langer bij de politiek te rade wanneer ze hun weg zoeken doorheen het mijnenveld van het moderne leven. De Berlusconi's van deze wereld, de supermodellen en mega-sterren, de gebedsgenezers en handelaars in metafysische zekerheden, lijken meer betrouwbare gidsen. Als de politiek een vacuüm laat, wordt dat door anderen opgevuld.

De verhouding tussen individu en gemeenschap

Je hoort wel eens vertellen dat de oude ideologische scheidslijnen zijn vervaagd en dat de traditionele partijen zichzelf hebben overleefd. Vandaar de onvermijdelijke electorale debâcles. Dat slaat nergens op. Net wanneer het over burgerschap gaat - over de rechten en plichten van individuen en overheid - hebben de klassieke tegenstellingen niets van hun actualiteit verloren. Zelfs als het over stemplicht gaat, merk je dat. Wie de individuele vrijheid tot het hoogste goed verklaart, zal consequent de stemplicht, zoals alle burgerplichten, willen afschaffen. Vrijheid, blijheid en ieder voor zich. Wie meent dat mensen toch niet in staat zijn om gefundeerde oordelen te vellen over de politiek, of wie als het regent graag gerust wordt gelaten, zal evenmin vasthouden aan de stemplicht.

Sociaal-democraten hanteren een ander mensbeeld en een andere visie op de verhouding tussen de individuen en de gemeenschap. Ze menen dat wanneer het over rechten en plichten gaat, zowel de belangen van de individuen als van de samenleving in rekening moeten worden gebracht. Lid zijn van een gemeenschap brengt ook verplichtingen mee. Voor hen geen ja-als-het-mij-uitkomt burgerschap, waarbij je à la carte bepaalt wanneer en in welke mate je deel wil uitmaken van de samenleving. Samenleven houdt verantwoordelijkheid in. Dat klinkt niet zo goed in deze tijd van vrijblijvendheid. De Tocqueville, dezer dagen ook door de liberalen als politiek denker herontdekt, verwachtte evenwel nog veel meer van de burgers. Hij was een groot voorstander van het recht op inspraak en van rechtstreekse volksraadplegingen, maar verbond dat

in één adem met de plicht om bestuurstaken op zich te nemen. Daar zijn we vandaag wel heel erg ver vandaan, als je moet constateren dat mensen die uitgeloot worden om in een assisenjury te zetelen de vreemdste smoezen verzinnen om dat niet te moeten doen. Vasthouden aan de stemplicht is een erg bescheiden invulling van de klassieke notie van burgerplicht.

Duidelijke keuzes worden gewaardeerd

Sociaal-democraten geloven in de maakbaarheid van mens en samenleving. Dat is misschien een ouderwetse en onmodieuze gedachte. Sociaal-democraten menen dat mensen niet van nature veroordeeld zijn tot het leven dat hier en nu bestaat. Mensen hebben meer in hun mars: ze beschikken potentieel over kwaliteiten en capaciteiten waarvan ze zich vaak maar al te weinig bewust zijn of die in de gegeven maatschappelijke omstandigheden niet kunnen worden ontwikkeld. Dat was de reden waarom de socialisten opkwamen voor de ontvoogding van de arbeiders. Ze waren ervan overtuigd dat ook arbeiderskinderen, die toen veroordeeld waren tot een uitzichtloos, afstompend en haast dierlijk bestaan, dokter konden worden, of advocaat, of wat dan ook, gesteld dat ze onderwijs zouden kunnen lopen, gesteld dat ze in betere materiële omstandigheden zouden kunnen opgroeien. De geschiedenis heeft hen daarin gelijk gegeven. Ook vandaag leggen sociaal-democraten zich niet neer bij wat als feiten wordt gepresenteerd. Ze aanvaarden het moderne cynisme niet dat ervan uitgaat dat de meerderheid van de mensen toch niet geïnteresseerd is in politiek en evenmin ertoe in staat is zich een gefundeerd oordeel te vormen over brandende maatschappelijke kwesties. Alleen al om die reden verdedigen sociaal-

democraten de stemplicht: ze aanvaarden niet dat politieke apathie in de aard der dingen ligt. Ze zijn uiteraard de eersten om toe te geven dat om de zoveel jaar een bolletje inkleuren niet de optimale manier is om mensen politiek mondig en vaardig te maken. Daar is meer voor nodig.

In dat licht valt er wat te leren van de recente gemeenteraadsverkiezingen. Vooreerst dat traditionele partijen niet tot verliezen gedoemd zijn. Voorts dat je ook zonder institutionele noodgrepen en aanpassingen van de kieswet slechte verkiezingsuitslagen en ongewenste partijen kan afwenden. Ten slotte, dat het mogelijk is politiek opnieuw spannend en boeiend te maken. De winnaars van deze verkiezingen heten dan ook Louis Tobback en Norbert De Batselier. Ze danken hun overwinning niet aan hun sterke persoonlijkheid, hun media-bekendheid of het feit dat ze, wanneer dat moet, de taal van de straat spreken. Er is meer aan de hand: het zijn bij uitstek figuren die de cruciale kwesties niet uit de weg gaan. Tobback en De Batselier - je kan in hun kielzog nog een reeks andere namen invullen - hebben zich op hun specifieke beleidsterrein een goed bestuurder getoond. Bovendien hebben ze nooit onder stoelen of banken gestoken dat hun concrete beleid steunt op een duidelijke keuze voor een bepaalde manier van leven en samenleven. Die uitgesproken visie wordt gewaardeerd. Op basis daarvan kan je mensen aanspreken en mobiliseren. Dat is dan ook de les van deze verkiezing: partijvernieuwing en politieke herverkaveling moeten beginnen vanuit de essentiële vragen waar het vandaag om gaat, niet vanuit opportunistische berekeningen. Verkiezingen win je door geloofwaardige antwoorden te geven op de vragen die mensen zich stellen, niet door het kiesreglement naar je hand te zetten.